

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยจำแนกประเด็นสำคัญได้ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดในการศึกษาบทบาทหญิงชาย
2. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
4. กรอบแนวคิดในการศึกษา

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

แนวคิดบทบาทหญิงชาย

1. ความหมายบทบาทหญิงชาย

คำว่า Gender มีคำอ่านในภาษาไทยแตกต่างกัน เช่น บทบาทหญิงชาย มิติหญิงชาย ความเป็นหญิงความเป็นชาย เพศสภาวะ และเพศสภาพ โดยมีความหมายร่วมกันคือ การให้ความสำคัญกับการกำหนดความเป็นเพศตามวัฒนธรรม มากกว่าลักษณะทางชีวภาพที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด กลุ่มนักสตรีนิยมนำแนวคิด Gender เพื่อใช้เคลื่อนไหวทางการเมือง และปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้ผู้หญิงมีบทบาทเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะในประเทศตะวันตก ที่มีลักษณะสังคมชายเป็นใหญ่ (Gender Institute LSE, 2010) โดยเริ่มถูกนำมาใช้ในขบวนการสิทธิสตรีระหว่างช่วงปลายคริสต์ทศวรรษที่ 60 ถึงต้นคริสต์ทศวรรษที่ 70 เป็นการนำมาใช้เพื่อต่อสู้กับสถานภาพที่ด้อยกว่าและการเป็นรองของผู้หญิง (สุชาดา, 2548 : บทบรรณาธิการ)

สุชาดา ทวีสิทธิ์ (2548 : 3) ได้ศึกษาความหมายของ Gender จากผู้รู้หลายท่านได้แก่

Jane Picher และ Lmelda Whelehan (2004) ระบุว่า เพศภาวะเป็นหน่วยการวิเคราะห์เพื่อลากเส้นแบ่งความแตกต่างทางเพศในเชิงชีววิทยาออกจากพฤติกรรมและบทบาทต่างๆ ที่สังคมกำหนด เช่น การเป็นเพศหญิงทางชีวภาพจะถูกกำหนดบทบาททางเพศให้เป็นภรรยาและแม่ในครอบครัว ซึ่งความแตกต่างนี้ดำรงไว้ซึ่งระบบปิตาธิปไตย (Patriarchal System) และสร้าง

จิตสำนึกที่ผิดพลาดให้แก่ผู้หญิงว่าเธอต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน โดยธรรมชาติ เป็นการกีดกันผู้หญิงออกจากกิจกรรมสาธารณะ

Chris Beasley (2005) ได้ให้ความหมายที่ใกล้เคียงกันว่า เพศภาวะโดยทั่วไป หมายถึงกระบวนการทางสังคมที่จัดแบ่งคนและการปฏิบัติการทางสังคมตามอัตลักษณ์ทางเพศ เป็นคู่ตรงข้ามทางชีวภาพ และกำหนดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศในลักษณะไม่เท่าเทียมกัน กล่าวคือ มีเพศที่เหนือกว่า และเพศที่ต่ำต้อยกว่า โดยที่เพศเหนือกว่า จะเป็นผู้ปกครอง ครอบงำ และใช้อำนาจควบคุมเพศที่ต่ำต้อยกว่า เช่น ในโลกตะวันตกความเหลื่อมล้ำนี้ชัดเจนมากเพราะผู้ชายจะมีบทบาทในโลกสาธารณะ ส่วนผู้หญิงถูกจำกัดไว้ในโลกแห่งบ้าน Beasley ได้ชี้ให้เห็นว่าการนิยามเพศภาวะเป็นอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) ค่อนข้างคับแคบและมีลักษณะตายตัว การศึกษาเรื่องเพศภาวะปัจจุบัน ให้ความสำคัญกับการก่อรูปของเพศภาวะที่เกี่ยวข้องกับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการเป็นสถาบันที่ได้สร้างกลุ่มต่าง ๆ ขึ้น เรียกว่ากระบวนการประกอบสร้างเพศภาวะ

Wharton (2004) กล่าวถึงเพศภาวะว่า เกี่ยวข้องกับกระบวนการการสร้างความแตกต่างและความไม่เท่าเทียมกันทางสรีระ การศึกษาเพศภาวะเป็นการสำรวจว่า ปฏิบัติการทางสังคมใดที่สำคัญต่อการสร้างการแบ่งแยกทางเพศและนำมาสู่ความไม่เท่าเทียมกัน แล้วปฏิบัติการเหล่านี้ดำเนินไปได้ได้อย่างไร เพศภาวะจึงไม่ใช่ถ้อยแถลงตายตัว แต่เป็นกระบวนการที่ถูกผลิตและผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง ในระดับโครงสร้างทางสังคม โดยความแตกต่างระหว่างเพศไม่ใช่เพียงความแตกต่างเท่านั้น แต่หลายสังคมนำความแตกต่างนั้นมาใช้ ทำให้เกิดการกีดกันการเลือกปฏิบัติ หรือเป็นพื้นฐานของความไม่เท่าเทียม

เต็งเม็ง อย่างถ้อยชัย (2550 : 43-44) ให้ความหมายของ Gender ว่าหมายถึง บทบาท เพศภาวะหรือบทบาทหญิงชาย เป็นการแสดงถึงบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบหรือการกำหนดทางด้านอาชีพการงานที่มีการประกอบสร้างขึ้นโดยสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งกำกับโดยระบบปิตาธิปไตยหรือชายเป็นใหญ่ (patriarchy) ทำให้เข้าใจผิด ๆ ในทุกสังคมว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เพราะฉะนั้นจึงกำหนดให้หญิงชายทำงานที่ต่างกัน

สำนักกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2550 : 9) ให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับ Gender 3 รูปแบบ คือ 1) บทบาทหญิงชาย คือ ความแตกต่างของผู้หญิงและผู้ชายที่เกิดจากการกำหนดของสังคม เป็นสิ่งที่เรียนรู้ถ่ายทอดผ่านกระบวนการเรียนรู้และการขัดเกลาทางสังคม โดยบทบาทความสัมพันธ์นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ในแต่ละสังคม เช่น ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม การศึกษา ชนชั้น วรรณะ ฯลฯ ปัจจัยเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา สภาพการณ์ และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป บทบาทนี้จะเกี่ยวข้องกับ 2) การแบ่งงานระหว่างผู้หญิง

และผู้ชาย (Gender Division of Labour) ซึ่งหมายถึง การให้คุณค่ากิจกรรมและความรับผิดชอบของ ผู้หญิงและผู้ชายที่อาจมีความแตกต่างแต่เชื่อมโยงกัน รูปแบบกิจกรรมของผู้หญิงและผู้ชายทั้งงาน

การผลิตและงานในบ้านซึ่งอาจแยกออกจากกันแต่เชื่อมโยงกัน รวมทั้งสถานภาพ ของผู้หญิงและผู้ชายที่เกี่ยวกับทรัพยากร ข้อจำกัด และผลประโยชน์ 3) ความสัมพันธ์ของบทบาท หญิงชาย (Gender Relations) หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและส่วนตัวที่มีความ สลับซับซ้อน แสดงถึงการครอบงำ ซึ่งถูกสร้างจากประสบการณ์ที่แตกต่างกันของทั้งผู้หญิงและ ผู้ชาย รวมถึงรูปแบบความสัมพันธ์ของผู้หญิงและผู้ชาย การผลิตและการเอื้อของชุมชนต่อผู้หญิง และผู้ชาย และประเด็นอื่น ๆ ที่แสดงถึงสถานภาพของผู้หญิงและผู้ชาย เช่น การเข้าถึงทรัพยากร ที่ดิน รายได้ มรดก และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมทางการเมืองและกลไกต่าง ๆ ที่ทำให้การเสมอภาคระหว่างหญิงและชาย

อนึ่ง การให้ความหมายของ การแบ่งงานกันทำระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย (Gender Division of Labour) มีความแตกต่างกันตามระบบความเชื่อทางวัฒนธรรม (เนตรดาว แพทย์กุล, 2544 : 13) เช่นเดียวกับ วิชญ์ ปัญญากุลและตรีศดา ตรีมรรคา (ม.ป.ป. : 27-28) ที่กล่าวว่า สังคมแต่ละสังคมเป็นตัวกำหนดบทบาทของชายหญิงว่า แต่ละเพศมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องใด โดยอาศัย หลักการบางอย่างในการกำหนด ถ้าแบ่งบทบาทหน้าที่ตามจารีต มักจะกำหนดหน้าที่ของผู้หญิง และชายที่แตกต่างกัน งานที่กำหนดว่าเป็นงานของผู้ชายได้แก่ งานที่ต้องใช้แรงงาน เพราะผู้ชายมี ร่างกายแข็งแรงกว่า เช่น ชุดดิน สร้างบ้าน งานที่มีความเสี่ยง เช่น การล่าสัตว์ เก็บของป่า ขึ้นต้นไม้ เดินทางออกนอกชุมชน เป็นต้น ส่วนงานที่กำหนดให้เป็นงานของผู้หญิง เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับเด็ก เพราะผู้หญิงเป็นคนให้กำเนิดทารก จึงต้องมีหน้าที่ให้นมและการเลี้ยงดู แต่การเลี้ยงดูอาจไม่ จำเป็นต้องเป็นแม่ก็ได้ งานเกี่ยวกับการดูแลบ้านเรือน งานเกี่ยวกับการทำอาหารของครอบครัวและ เตาไฟ เช่น การทำอาหาร การแปรรูป การปลูกผักสวนครัวและการเลี้ยงสัตว์ที่บริโภคในครัวเรือน งานที่ใช้ความอดทนและรอบคอบ เช่น การทอผ้า การเงินของครอบครัว เป็นต้น

การนิยามความหมายของเพศภาวะหรือบทบาทหญิงชาย ดังกล่าว เป็นความ พยายามที่จะแยกความเป็นเพศทางสังคมและวัฒนธรรมออกจากเพศทางกายภาพ และทำให้เห็นว่า การกำหนดบทบาทระหว่างหญิงชาย สังคมเป็นผู้กำหนดจากการเรียนรู้ การปฏิบัติ การสั่งสม ประสบการณ์ เป็นการประกอบสร้างทางสังคมมิใช่เกิดจากธรรมชาติ ที่เพียงเพราะเกิดมาเป็นเพศ หญิงหรือเพศชายเท่านั้น

จากความหมาย บทบาทหญิงชาย ช่วยให้ผู้วิจัยได้มุมมองเกี่ยวกับบทบาทหญิง ชาย ในเรื่องของการทำหน้าที่และการแบ่งงานกันทำของผู้หญิงและผู้ชาย เพื่ออธิบายบทบาทของ หญิงและชายมุสลิมในหมู่บ้านจะรังคาง

2. กระบวนทัศน์บทบาทหญิงชาย

สุชาดา ทวีสิทธิ์ (2548) ศึกษากระบวนทัศน์ทางสังคมศาสตร์จากหลากหลายสาขาวิชา ได้แก่ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ และด้านสตรีศึกษา พบว่ามีการอธิบายเกี่ยวกับบทบาทหญิงชายเป็น 4 แนวทางกว้าง ๆ คือ

1.2.1 กระบวนทัศน์วิวัฒนาการ (Evolutionary Theory) ซึ่งใช้กฎวิวัฒนาการถึงมีชีวิตของ Charles Darwin มาเป็นรากฐานในการอธิบายความแตกต่างระหว่างผู้หญิงผู้ชาย มีสมมติฐานเบื้องต้นว่าลักษณะทางชีววิทยาที่แตกต่างกันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เพศภาวะของคนเราแตกต่างกัน โดยเชื่อว่าเพศชายคือเพศผู้มีร่างกายที่แข็งแรง ก้าวร้าว และมีอำนาจการควบคุมเหนือผู้อื่น เพราะเชื่อว่าผู้ที่แข็งแรงและอยู่รอดเท่านั้นคือผู้ที่ถูกคัดสรรโดยกฎธรรมชาติ

1.2.2 กระบวนทัศน์แนวโครงสร้างนิยม (Structuralism) ตามแนวทางของ Claude Levi-Strauss ว่าด้วยเรื่องการแยกแยะระหว่างสาธารณะและบ้าน (public/domestic) ควบคู่ไปกับกระบวนทัศน์ที่แยกแยะระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยกระบวนทัศน์นี้มุ่งอธิบายประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงชาย ดังที่ Michelle Rodaldo อธิบายว่าบทบาททางการเจริญพันธุ์ที่ต้องอุ้มท้อง คลอดและให้นม ได้พัฒนาการผู้หญิงไว้กับบ้านและกิจกรรมที่เกี่ยวกับบ้าน ซึ่งสังคมมองว่ามีความสำคัญน้อยกว่ากิจกรรมที่ผู้ชายทำในพื้นที่นอกบ้านหรือพื้นที่สาธารณะ เช่น กิจกรรมทางสังคม การเมือง และศาสนา ดังนั้นการวนเวียนอยู่กับงานบ้านและกิจกรรมภายในบ้านจึงเป็นที่มาของการตีคุณค่าทางสังคมที่ต่ำด้อยของผู้หญิงเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ชาย

ข้อโต้แย้งต่อกระบวนทัศน์นี้คือ การแบ่งแยกแยะระหว่างสาธารณะและบ้านตลอดจนวิธีการในประเด็นว่า ความไม่เท่าเทียมกันทางเพศเป็นปรากฏการณ์สากล เป็นอุดมการณ์ที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้กระบวนทัศน์แบบตะวันตก จึงไม่สามารถอธิบายความไม่เท่าเทียมกันทางเพศในสังคมตะวันออก เช่น ประเทศไทยได้ เพราะมิตติความสัมพันธ์ของสังคมตะวันออก จะมีบริบททางสถานภาพทางสังคมที่เอื้อให้ผู้หญิงสามารถเหนือกว่าผู้ชายในปริมณฑลต่าง ๆ ได้อีกด้วย

1.2.3 กระบวนทัศน์การประกอบสร้างทางวัฒนธรรม (Cultural Constructionism) กระบวนทัศน์นี้มองระบบเพศภาวะในฐานะที่เป็นระบบสัญลักษณ์และเป็น

โครงสร้างส่วนบนที่ได้รับการยอมรับ และเป็นผลผลิตของประวัติศาสตร์ ความเชื่อ ศาสนา ชนชั้น อุดมการณ์ ตลอดจนระบบเศรษฐกิจเฉพาะท้องถิ่น ฉะนั้นการตีความและทำความเข้าใจความสัมพันธ์ด้านเพศภาวะ จึงจำเป็นต้องใช้การตีความหมายบริบทโครงสร้างสังคมวัฒนธรรมเหล่านี้ ในงานศึกษาของ มยุรี เหง้าสีวัฒน์ เรื่องบทบาทของผู้หญิงลาวในพุทธศาสนา พบว่าผู้หญิงลาวที่นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาทมีโอกาสดำรงชีวิตที่จะเข้าสู่ความหลุดพ้น เมื่อเปรียบเทียบกับโอกาสของชาย เพราะเส้นทางบุญที่มีจำกัด ทำให้ผู้หญิงต้องแก่งแย่งแข่งขันกัน แต่จิตวิญญาณของผู้หญิงลาวไม่ได้ประกอบสร้างด้วยอุดมการณ์ในพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว การตีความตำนานกำเนิดเมืองลาว และการนำเสนออัตวิสัยพิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิมที่หลากหลายของคนลาว จึงทำให้ผู้หญิงมีอำนาจและใช้อำนาจอยู่ในปริบทพิธีกรรมดั้งเดิมด้วย

1.2.4 กระบวนทัศน์หลังสมัยใหม่/กระบวนทัศน์หลังทฤษฎีโครงสร้าง (Postmodernism/Post-structuralism) เสนอให้มองเพศภาวะในฐานะที่เป็นการแสดง และในฐานะที่เป็นผลผลิตจากการปฏิบัติการทางวาทกรรม กระบวนทัศน์นี้ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีทางภาษาศาสตร์ของ Jacques Derrida ทฤษฎีเรื่องอำนาจของ Michel Foucault และทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ Jacques Lacan ซึ่งทำให้การอธิบายบนกระบวนทัศน์นี้มีความเป็นนามธรรมสูง

ปราณี วงษ์เทศ (2549 : 12-13) กล่าวว่า กระบวนทัศน์เรื่องบทบาทหญิงชายในสังคมอุษาคเนย์ อันได้แก่ พม่า ไทย ลาว เขมร เวียดนาม มาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ บรูไน และสิงคโปร์ ซึ่งเป็นประเทศที่มีระบบการนับญาติจากทั้งฝ่ายพ่อและแม่ นั่น มองบทบาทหน้าที่แต่ละเพศว่ามีความต่างกัน โดยมองผู้หญิงในฐานะที่เป็นแม่หรือแม่บ้าน จึงจำกัดขอบเขตการงานผู้หญิงอยู่ในบริเวณบ้าน ในขณะที่มองว่าผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ต้องทำงานหาเลี้ยงสมาชิกในบ้าน จึงมีขอบเขตการงานนอกบ้านและเกี่ยวข้องกับงานสาธารณะมากกว่า

แม้ว่าบทบาทหญิงชาย จะถูกพิจารณาจากกรอบทางสังคมศาสตร์ไว้ในหลายลักษณะ แต่แนวโน้มการวิเคราะห์บทบาทหญิงชาย จะให้ความสำคัญกับการประกอบสร้างความเป็นเพศ หรือมองว่าบทบาทหญิงชาย เป็นผลผลิตของสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ ศาสนา ชนชั้น อุดมการณ์ ตลอดจนระบบเศรษฐกิจ ดังนั้นบทบาทหญิงชาย จึงต่างกันในแต่ละสังคม และช่วงเวลา แต่สิ่งที่เหมือนกันคือเงื่อนไขทางชีวภาพหรือการเกิดมาเป็นเพศหญิงและชาย นำไปสู่การคาดหวังทางสังคมถึงสถานภาพ บทบาท หน้าที่ที่แตกต่างกันระหว่างเพศหญิงและชาย

แนวคิดบทบาทหญิงชายกับสังคมเกษตรกรรม

FAO (2011) ได้กล่าวว่า ระบบเกษตรกรรมในประเทศกำลังพัฒนา มีช่องว่างของบทบาทหญิงชาย (gender gap) โดยเฉพาะผู้หญิงที่เป็นเกษตรกรขาดโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรแตกต่างจากผู้ชายและเป็นเช่นนี้คล้ายคลึงกันเกือบทั่วโลก ผู้หญิงมักจะมีบทบาทและสถานภาพต่ำกว่าผู้ชายและต้องรับผิดชอบภาระต่าง ๆ ภายในบ้าน หากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำผู้หญิงต้องออกมาเป็นแรงงานเพื่อช่วยเหลือผู้ชายด้วยความรู้ที่รับผิดชอบ และอาจจะได้รับหรือไม่ได้รับค่าตอบแทน ประเด็นศึกษาเรื่องการใช้เวลาของผู้หญิงและผู้ชายในสังคมเกษตรกรรม ยังเป็นงานส่วนหนึ่งของ FAO ซึ่งอาจจะมีความแตกต่างกัน ไปขึ้นอยู่กับลักษณะที่ตั้งของพื้นที่เกษตร ชนิดของพืช โครงสร้างการจัดการ อายุ และกลุ่มชาติพันธุ์ ลักษณะทั่วไปของผู้หญิงในสังคมเกษตรกรรม จะใช้เวลากับการจัดเตรียมอาหาร ดูแลเด็ก ความรับผิดชอบในงานบ้านต่าง ๆ รวมถึงเวลาที่จะต้องใช้ไปกับการทำการเกษตร โดยการแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงชายอาจแตกต่างกันไปในแต่ละวัฒนธรรม ทั้งนี้การปิดช่องว่างของหญิงและชาย (gender gap) จะต้องลดข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากรของผู้หญิงในระบบเกษตรกรรม เพิ่มความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากรของผู้หญิง

Cathy Rozel Farnworth (2010) ทำการศึกษาเรื่อง “Gender Aware Approaches in Agricultural Programmes: A Study of Sida-supported Agricultural Programmes” พบว่า ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการหาอาหารเพื่อเลี้ยงปากท้องสมาชิกทุกคนในครอบครัว การกักตุนอาหารในสังคมเกษตรกรรมจะไม่เกิด หากยังไม่ถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวถัดไป

ธนาคารโลก (2009) กล่าวว่า บทบาทและความสัมพันธ์ของหญิงชายส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหาร สวัสดิการ ด้วชีวิตการพัฒนาของมนุษย์ ตัวอย่างเช่น ผู้หญิงในซบซาฮาราน ออฟริกา (Sub-Saharan Africa) มีบทบาทหลักในการทำนาและผลิตอาหารแต่บทบาทของผู้หญิงในอูกานดา (Uganda) ผู้หญิงร้อยละ 75 เป็นผู้ผลิตอาหาร ดังนั้นผู้หญิงจึงบทบาทสำคัญในการค้า การแปรรูป แรงงาน ค้าขาย แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีอุปสรรคต่าง ๆ หากเปรียบเทียบกับผู้ชาย (World Bank 2007)

สรุป บทบาทหญิงชายในประเทศกำลังพัฒนา พบว่า ผู้หญิงมีช่องว่างในการเข้าถึงทรัพยากรแตกต่างจากผู้ชาย มีสถานภาพต่ำกว่า รวมทั้งมีภาระอื่นๆ ที่นอกเหนือจากการทำเกษตร คือ ดูแลลูก ทำอาหาร และภาระอื่นๆ ภายในบ้าน โดยอาจจะได้รับหรือไม่ได้รับผลตอบแทนเป็นรูปตัวเงิน

แนวคิดบทบาทหญิงชายตามหลักการอิสลาม

อารง สุทฺธาศาสน์ (2541 : 36) ได้กล่าวว่า หลักการอิสลาม วางขอบข่ายของสิทธิหน้าที่ บทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติไว้อย่างชัดเจน เช่น หน้าที่ของบิดามารดาต่อบุตร หน้าที่ของบุตรต่อบิดามารดา หน้าที่ของภรรยาต่อสามี หน้าที่ของสามีต่อภรรยา ผู้หญิงและผู้ชายต้องแสดงบทบาทไปตามสิทธิและหน้าที่ของตน เช่นเดียวกับ อุซตาซอับดุลอะซฮะกูร์ บิน ซาฟิอีย์ (2553 : 115-116) ที่กล่าวถึงบทบาทของ ครอบครัวมุสลิมว่า ผู้ชายมีฐานะเป็นหัวหน้า เป็นผู้บริหารครอบครัว หาเลี้ยงและดูแลระเบียบวินัย ดูแลความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับสังคม ส่วนผู้หญิงเป็นศูนย์กลางของครอบครัว และญาติ รับผิดชอบร่วมกับสามีในการสร้างความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว หลักการอิสลามจึงกำหนดหน้าที่ผู้หญิงที่อยู่ในฐานะภรรยาและหน้าที่ของผู้ชายในฐานะสามี ไว้ดังนี้

หน้าที่ของสามีที่ต้องปฏิบัติต่อภรรยาคือ

1. มอบสินสอดให้แก่ภรรยา ภายหลังการประกอบพิธีสมรสเสร็จสิ้นสมบูรณ์
2. จ่ายปัจจัยจ่ายปัจจัยยังชีพ (นะพะเกาะฮ) แก่ภรรยาตามฐานะรูปและกำลังความสามารถ อาทิ อาหารและเครื่องนุ่งห่ม ทั้งนี้ให้พิจารณาประเมินเป็นหลัก
3. ใช้ชีวิตคู่กับภรรยาโดยดี
4. ให้ความรู้แก่ภรรยาอันเกี่ยวกับหลักศาสนบัญญัติที่จำเป็นอีกทั้งต้องให้ภรรยาปฏิบัติตามคำสอนและมารยาทของศาสนาโดยเคร่งครัด
5. ให้ความเป็นธรรมระหว่างภรรยาด้วยกัน ในกรณีที่มีภรรยามากกว่า 1 คน ทั้งเรื่อง อาหาร เครื่องดื่ม เครื่องนุ่งห่ม ที่พักอาศัยและการร่วมหลับนอน
6. ต้องไม่นำความลับซึ่งเป็นข้อตำหนิของภรรยาไปเปิดเผยต่อผู้อื่น
7. ให้คำปรึกษาแก่ภรรยาในเรื่องที่เกี่ยวกับครอบครัวและช่วยเหลือภรรยาของตนในบ้าน

หน้าที่ของภรรยาที่ต้องปฏิบัติต่อสามีคือ

1. เชื่อฟังสามีในสิ่งที่ไม่ฝ่าฝืนต่อหลักคำสอนของศาสนบัญญัติ
2. รักษาเกียรติและศักดิ์ศรีของสามี
3. อยู่ในบ้านของสามี ไม่ออกนอกบ้านเว้นแต่สามีอนุญาต
4. ดูแลและทำความสะอาดภายในบ้านของสามีและรับผิดชอบต่อลูก ๆ ของสามีตลอดจนทรัพย์สินของสามี
5. ปฏิบัติดีกับฝ่ายญาติของสามี

ตามหลักการอิสลาม หญิงมีสิทธิเช่นเดียวกับชาย นอกเสียจากว่า มีความแตกต่างกัน ด้านความพร้อม ความสามารถและความเสมอภาคในอิสลาม ในส่วนของหน้าที่ สตรีกับบุรุษก็มีหน้าที่เหมือนกันคือ ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของบทบัญญัติอิสลาม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องหลักการความเชื่อ หลักการเคารพภักดี หลักการต่อสังคม ผลของการปฏิบัตินั้น ทั้งหญิงและชายได้รับผลตอบแทนตามสิ่งที่ปฏิบัติ สตรีเพศดำรงอยู่ในฐานะแห่งเกียรติและความสูงศักดิ์ ไม่ว่าจะเธอจะเป็นมารดา บุตรสาว พี่ น้อง อิสลามกำหนดให้บุรุษปฏิบัติต่อสตรีและสตรีปฏิบัติต่อบุรุษ ในอัลกุรอานระบุว่า “ผู้ชายเป็นผู้ปกครองเลี้ยงดูผู้หญิง โดยที่อัลลอฮ์ได้ทรงโปรดปรานให้บางคนในหมู่พวกเขาเหนือกว่าอีกคน” เพราะความเหนือกว่าของผู้ชายในด้านความแข็งแรง การงานและความกล้าหาญ ผู้ชายจึงมีความรับผิดชอบบำรุงเลี้ยงครอบครัว โดยการทำงานในเชิงเศรษฐกิจคือการประกอบอาชีพ ส่วนผู้หญิงมีหน้าที่ในการดูแลบ้านและครอบครัว (ดลมนรรัตน์ บากา, 2540 : 8)

อย่างไรก็ตาม ไม่มีคำสอนใดในอิสลามที่ห้ามสตรีจากการทำงาน เมื่อไรก็ตามที่มีความจำเป็นสำหรับการนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตำแหน่งที่เหมาะสมกับลักษณะพื้นฐานของเธอ และที่สังคมต้องการมากที่สุด ตัวอย่างของอาชีพเหล่านี้เช่น พยาบาล การสอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อเด็ก ๆ (ญะมัล เอ บะดาวิ, 2541 : 185) ซึ่งตรงกับ ศิระ นวนมี (2533 : 7) กล่าวไว้ว่า แม้ว่าการประกอบอาชีพไม่ใช่เป็นหน้าที่หลักของผู้หญิง แต่หากมีความจำเป็น อิสลามไม่คัดค้านการประกอบอาชีพของผู้หญิง ในเชิงการผลิตนั้นทั้งผู้หญิงและผู้ชายต้องทำงานร่วมกัน แต่ต้องทำงานที่เหมาะสมกับลักษณะทางธรรมชาติ เช่น การเย็บเสื้อผ้า ถักหมวกคลุมผม การทำอาหาร ค้าขาย การเป็นครู พยาบาล เป็นต้น ทั้งนี้ผู้หญิงจะต้องทำหน้าที่แม่ศรีเรือนได้ไม่บกพร่องในหน้าที่ เช่น การอบรมเลี้ยงดูบุตร ประนียบิตต่อสามี นอกจากนี้ ผู้หญิงมีสิทธิที่จะเรียนสูงๆ ทำงานนอกบ้านหรือเป็นอาสาสมัครทำงานเพื่อสังคม トラบใดที่เธอไม่ได้ละเลยในหน้าที่หลัก และเงินทุกบาทที่เธอหามาได้ก็เป็นกรรมสิทธิ์ของเธอ ไม่ใช่ของสามี ส่วนผู้ชายต้องรับผิดชอบในการชำระครอบครัวให้มั่นคงดังที่ท่านศาสดามูฮัมมัด (ศ็อลฯ) กล่าวไว้ว่า “อัลลอฮ์ทรงอนุญาตให้พวกเขาออกนอกบ้านได้เพื่อทำธุระที่จำเป็น” (ดลมนรรัตน์ บากา, 2540 : 26 - 27)

แม้ว่าหลักการอิสลาม ระบุว่า การแบ่งหน้าที่ในครอบครัว ผู้หญิงมีบทบาทหลักคือดูแลบ้าน ส่วนบทบาทหลักของผู้ชายคือ การหารายได้เลี้ยงดูครอบครัว แต่หลักการอิสลามมีปรากฏอย่างชัดเจน ถึงความสำคัญที่มีระหว่างกันระหว่างเพศชายและเพศหญิง การตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ของครอบครัวควรมาจากการพูดคุยและปรึกษาหารือกัน สามีต้องแสดงความเป็นผู้นำ และทำหน้าที่เลี้ยงดูครอบครัว แต่ไม่ได้หมายความว่า การมีบทบาทนำของสามี คือการเผด็จการของสามีเหนือภรรยาแต่อย่างใด เพราะหลักการอิสลามให้ความสำคัญกับการปรึกษาหารือและการตกลงร่วมกันของครอบครัว (ญะมัล เอ บะดาวิ, 2541 : 182) แต่หากไม่สามารถตกลงกันได้ ผู้เป็นภรรยาที่ควร

ให้การสนับสนุนสามีตราบใดที่สามีไม่สั่งให้เธอทำสิ่งที่ขัดกับหลักการของศาสนา ทุกอย่างในครอบครัวจะดำเนินไปด้วยดีหากสามีและภรรยาปฏิบัติหน้าที่ของตนเองอย่างเต็มที่และดูแลซึ่งกันและกันด้วยความเคารพและให้เกียรติ ไม่มีคำถามใดๆ ในอิสลามสำหรับชายและหญิงถึงความได้เปรียบเสียเปรียบทางเพศ หรือการต่อสู้ในประวัติศาสตร์ระหว่างบุรุษและสตรี เพื่ออำนาจที่เหนือกว่า แต่ตรงกันข้าม บทบาทของทั้งสองเพศต่างมีความจำเป็นในการเติมเต็มให้กันและกัน ดังที่กูรอานได้ระบุไว้ "จงอย่าปรารถนาในสิ่งที่อัลลอฮ์ได้ทรงให้แก่บางคนในหมู่พวกเจ้าเหนือกว่าอีกคน สำหรับผู้ชายนั้นมีส่วนได้รับจากสิ่งที่พวกเขาได้ขวนขวายไว้ และสำหรับหญิงนั้นก็มีส่วนได้รับจากสิ่งที่พวกนางได้ขวนขวายไว้ และพวกเจ้าจงขอต่ออัลลอฮ์เถิด จากความกรุณาของพระองค์แท้จริงอัลลอฮ์ทรงรอบรู้ในทุกสิ่งทุกอย่าง" (ซูเราะฮ์ที่ 4 อันนิซาฮ์ อายะฮ์ที่ 32) (อติสาหะสามะ และคณะ, 2554 : 53)

จากประเด็นต่างๆ ข้างต้น สามารถสรุปได้ดังนี้ หลักการอิสลามมีการกำหนดหน้าที่ของผู้หญิงและผู้ชายไว้อย่างชัดเจน ในหน้าที่ที่แตกต่างกัน คือผู้หญิงมีหน้าที่การงานภายในบ้าน และผู้ชายมีหน้าที่นอกบ้านคือการประกอบอาชีพเป็นหลัก แต่มีข้อยกเว้นให้ผู้หญิงออกนอกบ้านได้ด้วยเหตุผลเรื่องของการศึกษาเรียนรู้ และการประกอบอาชีพที่จำเป็น

จากแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ในหลักการอิสลามดังกล่าว โดยเฉพาะเรื่องหน้าที่การทำงานภายในบ้านของผู้หญิงมุสลิมและการทำงานนอกบ้านหรือการประกอบอาชีพของผู้ชายมุสลิม ช่วยให้ผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางในการศึกษาบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงและผู้ชายมุสลิมในการจัดการ

แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

1. ความหมายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

โรจนันนีย์ ด่านสวัสดิ์ (2540 : 2) กล่าวว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง กิจกรรมใด ๆ ที่มีเป้าหมาย เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่เป็นประโยชน์และ/หรือขจัดหรือบรรเทาความสัมพันธ์ที่เป็นโทษในระบบสิ่งแวดล้อม และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้โดยคำนึงถึงคุณภาพชีวิตที่พึงปรารถนา ความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ภายใต้กรอบเงื่อนไขที่เป็นไปได้ทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี

อำนาจ เจริญศิลป์ (2543 : 2) กล่าวว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การดำเนินการต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ

เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสามารถเอื้ออำนวยให้มวลมนุษย์มีใช้ตลอดไปโดยไม่ขาดแคลนและมีปัญหาใด ๆ

สมพันธ์ เตชะอธิก (2544 : 62) ให้นิยามการจัดการทรัพยากรธรรมชาติว่า คือ การจัดการดิน น้ำ ป่าไม้ แร่ธาตุ ฯลฯ อันเป็นทรัพยากรแผ่นดินทั้งของตนเองและส่วนรวม โดยให้เกษตรกรและชุมชนเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมกับภาครัฐในการและมีส่วนร่วมกับภาครัฐในการดูแลรักษา ปกป้อง คุ้มครอง อนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ

สรุป การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การดำเนินกิจกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับธรรมชาติ โดยการดูแลรักษา ปกป้อง คุ้มครอง อนุรักษ์ฟื้นฟูและไมทำลายธรรมชาติให้เสียหาย และเกิดประโยชน์ต่อความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ทั้งที่อยู่ในปัจจุบันและอนาคต

2. หลักการจัดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

อำนาจ เจริญศิลป์ (2543 : 6-11) กล่าวถึงหลักการสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไว้ 6 ประการ ดังนี้

1. ต้องการให้มีทรัพยากรธรรมชาติสำหรับมนุษย์ใช้สอยและพึงพิงในการดำรงชีวิต ทั้งปัจจัย 4 ความสะดวกสบายและความปลอดภัยของชีวิต ซึ่งการจัดการที่ถูกต้องในทรัพยากรธรรมชาติจะสามารถทำให้เกิดผลแบบยั่งยืน

2. การจัดการที่มุ่งให้ทรัพยากรธรรมชาติที่ประกอบกันอยู่ในระบบ มีศักยภาพในการให้ผลแบบยั่งยืนถาวรและเป็นไปด้วยความมั่นคง และมุ่งหวังให้มีการเพิ่มพูนขึ้นจากทรัพยากรธรรมชาติหรือมีสต็อก (Stock) ภายในระบบ ส่วนเพิ่มพูนนี้เปรียบเสมือนเงินส่วนดอกเบียของเงินต้นจากธนาคาร ถ้านำมาใช้ก็ไม่หมดหรือร่อยหรอ

3. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องบรรจุแนวทางปฏิบัติในการควบคุมของเสีย (Waste) มิให้เกิดขึ้นภายในระบบสิ่งแวดล้อม เพราะจะเกิดปัญหา ทำให้สต็อกของทรัพยากรนั้นมีศักยภาพในการผลิตลดลง ซึ่งสุดท้ายในอนาคตอาจเผชิญกับการขาดแคลนทรัพยากร อีกทั้งอาจมีปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นภายในระบบนั้น ๆ ด้วย ของเสียนี้เกิดจากกระบวนการผลิตการใช้ และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ เป็นต้น

4. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ยึดหลักการของอนุรักษ์วิธยามาเป็นพื้นฐานแนวทางในการดำเนินการจัดการจึงต้องมีการรักษา สงวน ปรับปรุง ซ่อมแซมและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่มีให้อยู่ในสภาพที่ดีตามธรรมชาติ ให้มากที่สุด

5. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ต้องจัดองค์ประกอบภายในการผลิตระบบ สิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศให้มีชนิด ปริมาณและสัดส่วนของสิ่งแวดล้อมในระบบที่ได้มาตรฐาน ธรรมชาติสามารถอยู่ได้อย่างสมดุลและเป็นสุข ทั้งนี้เพื่อมีศักยภาพในการผลิตและป้องกันมลพิษที่จะเกิดขึ้น

6. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นั้น มีความมุ่งหวังอย่างยิ่งที่จะทำให้คุณภาพชีวิตของมนุษย์และสิ่งที่เกี่ยวข้อง ดีขึ้น คุณภาพชีวิตนั้นเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม

7. สภาพทางภูมิศาสตร์ สถานภาพทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสุดท้ายคือความพอใจ

วศิน อิงคพัฒนากุล (2547 :71- 72) กล่าวถึงหลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบผสมผสานไว้ว่า ต้องมีหลักการพื้นฐานดังนี้

1. ต้องกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ให้มีความเหมาะสม โดยคำนึงการใช้ประโยชน์ตามหลักการอนุรักษ์คือการใช้อย่างประหยัดสมเหตุสมผล ไม่ฟุ่มเฟือย ลดการสูญเสียทุกขั้นตอนของการใช้ประโยชน์ให้น้อยที่สุด

2. ให้ความสำคัญกับการระมัดระวังการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีสถานภาพใกล้หมดจากโลก โดยใช้ทรัพยากรชนิดอื่นที่มีมากกว่ามาทดแทน และเพิ่มขีดความสามารถให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

3. ต้องกำหนดมาตรการให้มีการแก้ไข ฟื้นฟู และพัฒนาทรัพยากรที่อยู่ในสภาพเสื่อมโทรมให้กลับมามีสุขภาพอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง

4. หลักการสำคัญที่สุดของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบผสมผสานคือ การยกระดับคุณภาพชีวิตและคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยรวมให้ดีขึ้น

จากความหมาย และหลักการพื้นฐานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แสดงให้เห็นว่า มิติการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยตามสภาพความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ แต่มีความเหมือนกันในแง่ที่ทรัพยากรธรรมชาติเป็นทรัพยากรที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข พอเพียง โดยการใช้้อย่างประหยัด มีการอนุรักษ์ ดูแลรักษาและฟื้นฟูร่วมกันระหว่างชุมชนและรัฐ เพื่อให้คนรุ่นต่อไปได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินั้นเหมือนหรือเท่ากับที่คนรุ่นก่อนได้ใช้ ทั้งนี้ความหมายและแนวคิดในแต่ละยุคสมัยจะนำไปสู่การกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่อไป

สรุป การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การดำเนินกิจกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับธรรมชาติ โดยการดูแลรักษา ปกป้อง คุ้มครอง อนุรักษ์ ฟื้นฟูและไม่ทำลาย

ธรรมชาติให้เสียหาย และเกิดประโยชน์ต่อความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ทั้งที่อยู่ในปัจจุบันและอนาคต

3. แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

โรจนันท์ย์ ด้านสวัสดิ์ (2540 : 1-3) ความหมายได้กล่าวไว้แล้วในหน้า 15 กล่าวถึงแนวทาง ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมออกเป็น 3 แนวทาง ดังนี้

1. แนวทางที่พัฒนามาจากความเชื่อในการอนุรักษ์ เป็นแนวทางที่สนใจเฉพาะการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและ/หรือระบบนิเวศน์เป็นด้านหลัก (Deep Ecology หรือ Biocentrism Paradigm) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ตรงกับแนวทางการอนุรักษ์ (Conservation) ในยุคแรก ๆ ปัจจุบัน นักสิ่งแวดล้อมที่มีพื้นฐานทางนิเวศ เช่น นักวิชาการด้านป่าไม้ นักพฤกษศาสตร์ และนักชีววิทยาจำนวนหนึ่ง ยังคงให้ความสำคัญกับแนวทางนี้ แม้ว่าจะยอมรับความสำคัญของการพัฒนามากขึ้นก็ตาม

2. แนวทางที่พัฒนามาจากความเชื่อในการพัฒนาและเทคโนโลยี เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจหรือความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นหลัก เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับการอนุรักษ์ยุคแรก ๆ ซึ่งได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรบางประเภท เช่น ป่าไม้ และปิโตรเลียม ปัจจุบันแนวคิดนี้ยังคงได้รับการยอมรับในหลายกลุ่มวิชาชีพ โดยเฉพาะกลุ่มอุตสาหกรรมเหมืองแร่ อุตสาหกรรมป่าไม้ แม้ว่าจะยอมรับในกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ทวีความสำคัญมากขึ้นก็ตาม

3. แนวทางที่พัฒนามาจากการประสมประสานการอนุรักษ์และการพัฒนาการอนุรักษ์เข้าด้วยกัน เป็นแนวคิดที่ยอมรับว่าการพัฒนาเป็นกิจกรรมที่จำเป็น ในขณะที่เดียวกันก็ยอมรับว่า สิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นทรัพยากรที่จำเป็นต่อการพัฒนาและจะต้องมีการจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้พัฒนาขึ้นเป็นแนวคิดสากลที่เรียกว่า การพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development)

วรวิภา โรมรัตนพันธ์ (2552 : 4) กล่าวถึงแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่า เพื่อตอบสนองต่อการปรับโครงสร้างประเทศให้เข้าสู่สมดุล เน้นการพัฒนาในเชิงคุณภาพ ต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัดและคุ้มค่า ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญต่อความเป็นธรรมในสังคม วัฒนธรรมและวิถีชีวิต ตลอดจนเพิ่มความสามารของชุมชนในการใช้ประโยชน์และการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

4. องค์ประกอบและตัวชี้วัดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

นอกจากแนวคิด หลักการและแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แล้วยังมี นักวิชาการหลายท่านกล่าวถึงส่วนประกอบและตัวชี้วัดความสำเร็จของการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติไว้ดังนี้

ราตรี ภารา (2540 : 206-207) ระบุว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มี ประสิทธิภาพนั้นต้องมีองค์ประกอบ 3 ประการคือ

1. การบริหาร คือ การจัดการที่ติดตามที่หน่วยงานที่รับผิดชอบวางแผนงานและ นโยบายไว้รวมถึงสามารถสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ด้วย

2. กฎและระเบียบที่ใช้ควบคุม ป้องกัน แก้ไขต้องดีและสามารถปฏิบัติได้จริง

3. โครงการ หมายถึง กิจกรรมที่จัดดำเนินการต้องมีมิติครอบคลุมทั้งการฟื้นฟู ปรับปรุงและส่งเสริมการอนุรักษ์ในส่วนที่ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายไป

สมพันธ์ เตชะอธิก (2544 : 67- 78) กล่าวถึง ตัวชี้วัดความสำเร็จการจัดการ ทรัพยากรด้านต่าง ๆ ไว้ 6 ด้านคือ

1. ด้านสิ่งแวดล้อม เกษตรกรและชุมชนมีจิตสำนึกในการใช้ประโยชน์คือการใช้ อย่างประหยัดคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพ

2. ด้านสังคม เกษตรกรและชุมชนยอมรับแนวคิดและเข้าใจระบบการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นจนเกิดความร่วมมือ ช่วยเหลือเกื้อกูลและรวมกลุ่มกัน จนเกิดเครือข่าย ในการดูแลและแก้ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ

3. ด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรและชุมชนมีอาหารที่พอเพียง มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มี รายได้เพิ่ม ลดค่าใช้จ่ายประจำวัน จากการต้องซื้อหาอาหารเพราะมีแหล่งอาหารอยู่ในชุมชนที่พอ กินพอใช้ เหลือแบ่งปันหรือจำหน่าย จนเกษตรกรและชุมชนมีความมั่นคงทางอาหาร

4. ด้านอาชีพและไม่เกิดการย้ายถิ่น เกษตรกรและชุมชนมีงานทำประจำและมี รายได้ที่เพียงพอกับการดำรงชีวิตและคุณภาพชีวิต ไม่ถูกบีบบังคับให้ต้องอพยพไปจากพื้นที่ เพื่อ หางานทำ

5. ด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต เกษตรกรและชุมชนมีความสุขทางใจ สุขภาพ กายแข็งแรง

6. ด้านการศึกษา เกษตรกรและชุมชนสามารถส่งบุตรหลานให้ได้รับการศึกษา

7. อย่างน้อยระดับพื้นฐานได้

การศึกษาแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในแง่ความหมาย หลักการ แนวทางและองค์ประกอบ ช่วยให้ผู้วิจัยนำไปใช้ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการดูขงใน

หมู่บ้านจะรังคาง และนำไปใช้ในการสร้างนิยามความหมายของการจัดการคูนงและสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษาบทบาทหญิงชายมุสลิมในการจัดการคูนงในหมู่บ้านจะรังคาง

แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามหลักการอิสลาม

ในพระมหาคัมภีร์อัล-กุรอาน ระบุเกี่ยวกับระเบียบเศรษฐกิจอิสลาม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรไว้ว่า พระเจ้าเป็นผู้สร้างทรัพยากรทั้งหลายในฟากฟ้าและแผ่นดินเพื่อรับใช้มนุษย์ พระองค์คือผู้สร้างสิ่งทั้งมวลในโลก (อัล-กุรอาน, 2 : 29) มนุษย์เป็นผู้แทนของพระเจ้า (อัล-กุรอาน, 2 : -30) มนุษย์เป็นผู้ถูกอนุญาตให้เป็นเจ้าของทรัพย์สิน มีสิทธิ์เป็นเจ้าของเฉพาะในฐานะที่ได้รับความไว้วางใจจากพระเจ้า สิ่งที่อยู่ในบรรดาชั้นฟ้าและสิ่งที่อยู่ในแผ่นดินนั้นเป็นของอัลลอฮ์ (อัล-กุรอาน, 2 : 28) มนุษย์เอ๋ย จงบริโภคนมัตที่ดี ๆ จากสิ่งที่อยู่ในแผ่นดิน และจงอย่าก้าวเดินตามมรรคาของชัยฏอน (อัล-กุรอาน, 2 : 168) ผู้ศรัทธาทั้งหลาย จงอย่าได้ให้เป็นสิ่งต้องห้ามที่บรรดาสิ่งที่ดี ๆ ในสิ่งที่อัลลอฮ์ได้ทรงอนุมัติแก่พวกเจ้า และพวกเจ้าจงอย่าละเมิดและพวกเจ้าจงบริโภคนมัตที่อัลลอฮ์ทรงให้เป็นปัจจัยยังชีพแก่พวกเจ้าและยำเกรงต่ออัลลอฮ์ผู้ซึ่งพวกเจ้าศรัทธาต่อพระองค์ (อัล-กุรอาน, 5 : 87-88) พวกเจ้าจงกินและจงดื่มจากปัจจัยยังชีพของอัลลอฮ์และจงอย่าก่อวนในพื้นแผ่นดินในฐานะผู้บ่อนทำลาย (อัล-กุรอาน, 2 : 60) มุฮัมมัด อุมัร ชัรบะ (2541 : 227-228)

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structuralism Theory)

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ กล่าวถึง สังคมในฐานะระบบที่มีโครงสร้างของส่วนต่างๆ เป็นองค์ประกอบและแต่ละส่วนมีหน้าที่ที่ต้องกระทำ ผู้วิจัยจึงสนใจนำทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ของนักทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา เรื่อง บทบาทหญิงชายมุสลิมในการจัดการคูนงในหมู่บ้านจะรังคาง ดังนี้

Auguste Comte (ประจิดร มหาหิง, 2544 : 85) กล่าวว่า สังคมมีลักษณะคล้ายอินทรีย์ ที่มีส่วนประกอบคือ สถาบันต่าง ๆ เช่น ครอบครัว ศาสนา การศึกษา ซึ่งแต่ละส่วนจะต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน โดยมีหน้าที่ต่าง ๆ เป็นกลไกให้เกิดการประสานงานระหว่างสถาบัน หากถูกจัดให้มีรูปแบบที่ไม่เอื้อต่อการปฏิบัติหน้าที่ (dysfunction) จะทำให้พฤติกรรมของสมาชิกเบี่ยงเบนหรือมีความผิดปกติทางสังคม หากโครงสร้างมีการจัดรูปแบบที่เอื้อต่อการปฏิบัติหน้าที่ (eufunction) สังคมจะเป็นปกติสุขและเกิดสมดุล

สูกางค์ จันทวานิช (2552 : 137-174) กล่าวว่า กลุ่มนักคิดโครงสร้างหน้าที่ มีความเชื่อร่วมกันว่าในทุกสังคม มีโครงสร้างต่าง ๆ อยู่ และโครงสร้างเหล่านี้มีหน้าที่แต่ละหน้าที่ เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นระบบเดียวกัน เช่น Herbert Spencer นักสังคมวิทยาชาวอังกฤษผู้ริเริ่มเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับโครงสร้างสังคม (Social Structure) ว่า สังคมคือส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นเหมือนร่างกายมนุษย์ที่ประกอบด้วยกลุ่มก้อนจุลินทรีย์ จะเติบโตตามธรรมชาติมีลักษณะวิวัฒนาการและการประสานกันของหน่วยต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วย 6 สถาบันที่ทำหน้าที่ต่างกันคือ สถาบันครอบครัว สถาบันพิธีกรรม สถาบันศาสนา สถาบันการเมือง สถาบันอาชีพและสถาบันเศรษฐกิจ โดยที่ส่วนต่างๆ นี้สัมพันธ์ร่วมมือกัน ภายใต้กฎของสังคมคือกฎของการอยู่รอด หมายถึง ใครแข็งแรงกว่าก็อยู่รอด ปังเจกชนต้องมีเสรีภาพ รัฐต้องไม่เข้าไปแทรกแซง สังคมก็จะมี การเปลี่ยนแปลง ส่วน Claude Levi- Strauss นักสังคมวิทยาชาวสวิส เชื่อว่าสังคมมีโครงสร้างที่ลึกมาก การศึกษาปรากฏการณ์ของสังคม จึงต้องศึกษาโครงสร้างสังคมให้ลึก เพื่ออธิบายสังคมได้ชัดเจน เขาสนใจศึกษาสังคมผ่านนิยายปรัมปรา เพราะในนิยายปรัมปราจะเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่มีในธรรมชาติ

ส่วน Talcott Parsons (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2540) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน กล่าวถึง หน้าที่ว่าหมายถึง กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินไปเพื่อตอบสนองความต้องการอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างของระบบสังคม ๆ ซึ่งประกอบด้วยปัจเจกบุคคลผู้ปฏิบัติหรือกระทำ จำนวนมากที่มี ปฏิสัมพันธ์กันในสถานการณ์หนึ่งอาจทางกายภาพหรือสภาพแวดล้อม ผู้กระทำ ได้รับความสนใจในแง่ที่มีแนวโน้มจะได้รับความพอใจสูงสุด และความสัมพันธ์ของพวกเขาต่อสถานการณ์และต่อกัน และกัน ในโครงสร้างทางวัฒนธรรมและสัญลักษณ์ที่มีอยู่ร่วมกัน จะเข้าใจระบบสังคมได้ต้อง พิจารณาจากหน้าที่พื้นฐาน 4 ประการคือ 1) การปรับตัว (Adaptation) ระบบจำเป็นต้องปรับตัวให้ เข้ากับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น 2) การบรรลุเป้าหมาย (Goal Attainment) ระบบต้องกำหนดและ ดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายหลัก 3) บูรณาการ (Integration) ระบบต้องกำหนดความสัมพันธ์ ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ และจัดความสัมพันธ์ระหว่างหน้าที่พื้นฐาน และ 4) การรักษาแบบแผน (Pattern Maintenance) ระบบต้องทำให้เกิดการธำรงและฟื้นฟูแรงจูงใจของปัจเจกบุคคลและแบบ แผนทางวัฒนธรรมธำรงไว้ (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2540 : 95-99)

สรุป เนื้อหาของทฤษฎีเชื่อว่า สังคมมีโครงสร้างและมีหน้าที่แตกต่างกัน แต่ทำงาน ร่วมกันอย่างเป็นระบบ คล้ายร่างกายของมนุษย์ โครงสร้างสังคมประกอบด้วย 6 สถาบัน ได้แก่ สถาบันครอบครัว การศึกษา เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ศาสนาและนันทนาการ ถ้าสถาบันใด สถาบันหนึ่ง ไม่ทำตามหน้าที่ ก็จะมีผลกระทบต่อสังคมส่วนรวมหรือระบบใหญ่นั้นเอง

ผู้วิจัย นำทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ของ Auguste Comte, Herbert Spencer และ Talcott Parsons มาปรับใช้ในการกำหนดบทบาทหญิงชาย อันได้แก่ หน้าที่และการแบ่งงานกันทำระหว่างผู้หญิงและผู้ชายมุสลิมในการจัดการชุมชน และนางานของ Claude Levi- Strauss ที่กล่าวถึงการศึกษาโครงสร้างสังคมผ่านนิยายปรัมปรา มาปรับใช้ในการศึกษาบริบทของชุมชนจะรังคาง โดยผ่านเรื่องเล่าจากคนในชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานที่ศึกษา เกี่ยวกับบทบาทหญิงชายในด้านต่าง ๆ มีน้อยมาก โดยเฉพาะบทบาทหญิงชายมุสลิมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและจัดการด้านเกษตรกรรม ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเฉพาะบทบาทของผู้หญิงเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาพยายามค้นคว้างานที่ใกล้เคียงเพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกรอบการวิจัย ในครั้งนี้ ซึ่งปรากฏดังต่อไปนี้

1. งานศึกษาบทบาทหญิงชาย

ทองทิพย์ สุนทรชัย (ม.ป.ป.) ศึกษาเรื่อง บทบาทสตรีอีสานกับการจัดการทรัพยากรน้ำ กรณีศึกษาชุมชนบ้านแสงภา ตำบลแสงภา อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย พบว่า บทบาทในการจัดการน้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติเป็นบทบาทของผู้หญิง ทั้งบทบาทในการใช้และควบคุมดูแลการใช้น้ำ แต่เมื่อแหล่งทรัพยากรน้ำกลายเป็นแหล่งน้ำที่มนุษย์สร้าง ผู้ชายกลับมีบทบาทในการใช้น้ำและควบคุมการใช้น้ำมากกว่าผู้หญิง ในขณะที่เดียวกันก็มีบทบาทในการเป็นแม่ศรีเรือน และช่วยผู้ชาย หารายได้หลักจากการทำไร่นาและรายได้เสริมจากการเก็บของป่าขายและรับจ้างหน่วยงานรัฐปลูกป่า ในส่วนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนั้น ผู้หญิงมีบทบาทสนับสนุนผู้ชายในการต่อสู้ เพื่อต่อต้านการสัมปทานป่าไม้อันสามารถล้มเลิกการให้สัมปทานและยังเป็นผู้ร่วมคิดร่วมสนับสนุนกิจกรรมการทำและปรับปรุงเหมืองฝายด้วย

ดลมนรรัตน์ บากา และแวอุซัง มะแคเฮาะ (2529) ศึกษาเรื่อง สถานภาพสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ปัตตานี โดยการเปรียบเทียบ บทบาทของผู้หญิงมุสลิมในเมืองและชนบท พบว่า ไม่ว่าผู้หญิงมุสลิมจะอาศัยอยู่ที่ใดก็ยังคงรักษาสถานภาพตามหลักการของศาสนา สอดคล้องกับการศึกษาของ আহมัด อัลฟารีดีย์ (2547) สิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลาม : ศึกษากรณีการปฏิบัติในจังหวัดปัตตานี ที่พบว่า การปฏิบัติหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลาม ประกอบด้วย การเชื่อฟัง และปรนนิบัติสามี การดูแลทรัพย์สินของสามีและการดูแลอบรมเลี้ยงดูบุตร มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับสูง แสดงให้เห็นว่าแม้ว่ายุคสมัยจะมีการเปลี่ยนแปลง แต่ผู้หญิง

มุสลิมยังดำรงบทบาทหน้าที่ในการดูแลครอบครัวและสามีเป็นอย่างดี

สว่าง เลิศฤทธิ์ (2535) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สตรีไทยมุสลิม กับ โรงงานอุตสาหกรรม ในปีตตานี : ศึกษาผลกระทบต่อวิถีชีวิต พบว่า กระบวนการพัฒนาทำให้บทบาทของผู้หญิงภายในครัวเรือนเปลี่ยนไป เมื่อต้องออกไปทำงานรับจ้างนอกบ้าน เพราะตามกรอบเวลาทำให้ไม่สามารถดูแลบ้านได้อย่างที่เคยเป็นมา นอกจากนั้นยังมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตบางอย่างเพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัย เช่น ค่านิยมในการทำงานนอกชุมชนที่คนงานสตรีมุสลิมเห็นว่า ผู้หญิงไม่จำเป็นต้องอยู่เฝ้าบ้านตลอด แต่ถึงกระนั้นผู้หญิงมุสลิมเหล่านี้ก็ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีตามหลักการอิสลาม เช่น วันฮารีรายอ ถือศีลอด พิธีแต่งงานและพิธีศพ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้หญิงมุสลิม ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง หรือมีผลกระทบที่ร้ายแรง เพราะไม่ขัดกับบรรทัดฐานทางศาสนา

ศิริรัตน์ ธานีรัตนานนท์และคณะ (2538) ศึกษา เรื่อง บทบาทด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า ผู้หญิงมุสลิมมีบทบาทด้านสังคม ในฐานะเป็นภรรยา บุตร และมารดา ซึ่งผู้หญิงมุสลิมได้ดำเนินบทบาทที่สอดคล้องกับหลักการอิสลาม ดังเช่น บทบาทในการศึกษาหาความรู้ พบว่า ผู้หญิงมุสลิมสามารถเลือกเรียนตามความสนใจของตนเอง ส่วนใหญ่เลือกเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา และผู้ปกครองบางคนสนับสนุนให้เรียนถึงขั้นอุดมศึกษา ในด้านกิจกรรม ผู้หญิงมุสลิมมีการตั้งกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ภายในหมู่บ้าน ทางด้านการแต่งกาย พบว่า แต่งกายตามหลักศาสนาไม่ว่าจะอยู่ในอาชีพใด การแต่งงาน ผู้หญิงมุสลิมสามารถเลือกคู่ครองได้ด้วยตนเอง ทางด้านเศรษฐกิจ ผู้หญิงมุสลิมมีบทบาทในการหารายได้ เพื่อช่วยเหลือจุนเจือครอบครัว และการทำงานนอกบ้านที่นี้ไม่ขัดต่อหลักศาสนาแต่อย่างใด หากยังคงทำหน้าที่ในครอบครัว บทบาททางการเมือง พบว่า ผู้หญิงมุสลิมมีบทบาทในการสนับสนุนด้านการเงินในกระบวนการทางการเมือง

สุทัศน์ ศิลปะวิศาล (2538) เรื่อง การยอมรับระบบทำงานสมัยใหม่ของสตรีไทยมุสลิม : ศึกษากรณีสตรีไทยมุสลิมที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมจังหวัดปัตตานี ศึกษาเปรียบเทียบวิถีชีวิตของผู้หญิงมุสลิมที่มีความเคร่งครัดในศาสนา มาก กับผู้หญิงที่เคร่งครัดในศาสนา น้อย พบว่า ผู้หญิงทั้งสองกลุ่มที่ทำงานในโรงงานมาจากปัจจัยเดียวกัน คือปัจจัยทางเศรษฐกิจ ทำให้ผู้หญิงเปลี่ยนแปลงบทบาทของตนเอง จากการทำหน้าที่ภายในบ้าน การออกมาทำงานนอกบ้านเพื่อแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจให้ตนเองและครอบครัว โดยอาจจะเว้นการปฏิบัติหน้าที่ตามหลักศาสนาบางส่วน เนื่องจากความเคร่งครัดในศาสนา มากเป็นอุปสรรคในการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม

วิลาศ ชูช่วย (2543) ศึกษาเรื่อง สังคมกรรมทางการเมืองของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดสตูล พบว่า ครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย มีผู้ชายเป็นผู้นำครอบครัวและมีอำนาจตัดสินใจในกิจกรรมของครอบครัวทั้งภายในและภายนอกบ้าน หัวหน้าครัวเรือนทั้งหญิงและชายมีบทบาททางเศรษฐกิจสูงกว่าสมาชิกคนอื่น ๆ โดยที่ผู้หญิงซึ่งเป็นคู่สมรส เป็นผู้รับผิดชอบหลักภายในครอบครัวทั้งภาระงานบ้านและเลี้ยงดูบุตร ช่วยเหลือแบ่งเบาครัวเรือนทางเศรษฐกิจในอัตราส่วนที่ใกล้เคียงกับหัวหน้าครอบครัว และมีบทบาทติดต่อกับโลกภายนอก ส่วนญาติพี่น้อง บุตรและสมาชิกคนอื่นในครอบครัว มีช่วยเหลือและสนับสนุนครัวเรือนในการทำงานเชิงเศรษฐกิจและงานในบ้านด้วย

ซิดะห์ สาเมาะ (2545) ศึกษาเรื่อง บทบาทของครอบครัวในชุมชนบ้านคลองอำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี พบว่า ครอบครัวเดี่ยว ส่วนใหญ่สามีและภรรยามีบทบาทและหน้าที่เท่าเทียมกัน แต่ภรรยาจะมีบทบาทหลักในประเด็นการใช้จ่ายเกี่ยวกับกิจกรรมประจำวันในบ้าน แต่มีการแบ่งงานกันทำและช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามความสามารถและศักยภาพของตนเอง รวมทั้งในฐานะพ่อแม่ มีบทบาทร่วมกันในการขัดเกลาทางสังคม การถ่ายทอด ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนา ส่วนในครอบครัวขยาย ส่วนใหญ่ สามีและภรรยา มีบทบาทและหน้าที่เท่าเทียมกันในเรื่อง การใช้จ่ายในบ้าน การศึกษาของลูก การซ่อมแซมบ้านเรือนและการประกอบอาชีพ ผู้อาวุโสหรือพ่อตาแม่ยาย หรือพ่อพี่แม่พี่ มีบทบาทในฐานะเป็นผู้ช่วยเหลือด้านการเลี้ยงดูงานในบ้านและให้คำปรึกษาต่าง ๆ

ศรีศักร วัลลิโภดม (2548) ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมบ้านดาโต๊ะและบ้านภูมิ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี พบว่า ผู้หญิงในชุมชนประมงบ้านดาโต๊ะทำงานนอกบ้านเพื่อช่วยเศรษฐกิจของครอบครัวมากขึ้น เพราะรายได้จากสามีเพียงฝ่ายเดียวไม่เพียงพอจ่าย ในแนวทางของหลักการอิสลาม การที่ผู้หญิงทำงานนอกบ้านไม่ใช่สิ่งต้องห้าม หากแต่งานนั้นต้องเป็นงานสุจริต โดยที่ผู้หญิงยังถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่ในบ้านเช่นเดิม หากละเว้นงานบ้านถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่สมควร

ปรานี วงษ์เทศ (2549) กล่าวถึง การศึกษาของเชลลี เออร์ริงตัน (Errington 1990) เรื่องเพศภาวะในอุษาคเนย์ ไว้ว่า สังคมจำนวนมากบนผืนแผ่นดินใหญ่ คือ พม่า ไทย ลาว อินเดีย และ เวียดนาม และในหมู่เกาะของอุษาคเนย์ คือ มาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ บรูไน และ สิงคโปร์ ชายและหญิง มีส่วนช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการทำงานร่วมกันและไม่มี ความแตกต่างทางเศรษฐกิจหรือพิธีกรรมเด่นชัดในการแบ่งงานกันทำ แต่จะมีบทบาทเสริมกัน เหมือนหยินหยาง ในความเชื่อของชาวจีน ที่เสริมเติมกันในปริภูมิของชีวิต ความแตกต่างระหว่างเพศ เป็นสิ่งที่ไม่สำคัญในหลายพื้นที่ของชีวิต บางกรณีลูกสาวอาจทำหน้าที่แทนลูกชายได้ หรือภรรยาทำหน้าที่แทน

สามีได้ตามปกติ แม้มีเด็กเกิดใหม่ก็ไม่สนใจจะแสดงว่าเด็กเป็นเพศหญิงหรือเพศชาย ดังนั้นผู้ชายและผู้หญิงสามารถแทนกันได้ และมีความเป็นตัวของตัวเอง ถ้าหากผู้หญิงทำอะไร ก็จะทำในฐานะของตัวเอง ไม่ใช่ในฐานะผู้หญิงที่เข้ามาแทนที่บทบาทของผู้ชาย ในสังคมชวานาก็เช่นเดียวกัน มีการแบ่งงานแรงงานกันทำในการทำนาปลูกข้าว การจัดการเรื่องแรงงาน ไม่ได้มีการได้เปรียบเสียเปรียบของกลุ่มใด เพราะสามีภรรยาสามารถทำงานแทนกันได้ เมื่อหย่าร้าง สามีภรรยา ก็จะแบ่งทรัพย์สินที่หามาได้ระหว่างอยู่ด้วยกันเท่า ๆ กัน โดยที่ยังพบอีกว่า โครงสร้างสังคมที่มีการสืบสายเครือญาติทั้งทางสายพ่อและแม่ เป็นระบบที่ผู้หญิงและผู้ชาย มีสิทธิ์ได้รับมรดกในแง่ทรัพย์สินที่ดินและจัดการทรัพย์สินนั้น เท่าเทียมกัน

ปราณี วงษ์เทศ (2549) กล่าวถึงงานศึกษาทางมานุษยวิทยา เกี่ยวกับผู้หญิงมุสลิมในรัฐตรังگانู ประเทศมาเลเซีย ระหว่างปี ค.ศ. 1975-1977 ของคาโรล ซี เลเดอร์แมน ซึ่งพบว่า ผู้หญิงที่เป็นแม่บ้าน ต้องทำงานทั้งในบ้านและนอกบ้าน ตั้งแต่เช้าตรู่ถึงกลางคืน งานในบ้าน ได้แก่ ทำกับข้าว ล้างจาน ซักผ้า เย็บผ้า กวาดบ้าน ถูบ้าน เลี้ยงลูกดู ลูก แลปรนนิบัติสามี เป็นต้น ส่วนงานนอกบ้าน ทำทั้งงานในไร่ ในท้องนา และกรีดยาง ผู้หญิงบางคนอาจทำงานรับจ้าง และมักจะได้อา้งแรงงานน้อยกว่าผู้ชาย สำหรับบทบาททางการเมืองนั้น ทั้งผู้หญิงและผู้ชายมีสิทธิ์ในการเลือกตั้งทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่นของรัฐเท่าเทียมกัน แต่ผู้ชายเป็นผู้กุมอำนาจทางการเมืองระดับท้องถิ่น แม้แต่สมาคมผู้ปกครองและครูก็ถูกครอบงำโดยผู้ชาย หรือแม้แต่ผู้หญิงมีโอกาสและได้รับการเสนอชื่อให้เป็นกรรมการสมาคม แต่ก็ปฏิเสธการรับตำแหน่ง ด้วยเหตุผลว่าเธอเป็นผู้หญิงคนเดียวคนเดียว คณะกรรมการและต้องร่วมประชุมทุกเย็นไม่สอดคล้องกับกิจวัตรประจำวัน คือ งานในบ้าน และประการสำคัญ เพราะมีกับแรงกดดันจากผู้หญิงในชุมชนด้วยกันที่ไม่เห็นด้วยกับการรับตำแหน่งเพราะเป็นผู้หญิง

อรร่อน ปะลุกาและคณะ (2550) ศึกษาเรื่อง ผู้หญิงกับการจัดการทรัพยากรประมงทะเลสาบสงขลา พบว่า ผู้หญิงต้องทำหน้าที่หลายอย่าง ตั้งแต่การออกทะเลร่วมกับผู้ชาย เมื่อได้ปลา มาผู้หญิงทำหน้าที่คัดเลือกปลา นำปลาที่จับได้ไปขายที่ตลาดหรือแหล่งรับซื้อ แปรรูปเป็นน้ำปลาหรือปลาเค็ม ซ่อมแซมอวน หรือทำอาชีพอื่น ๆ ตามฤดูกาลที่เหมาะสม เช่น ทำขนมพื้นบ้านขายทำงานในโรงงานแปรรูปอาหารทะเล เพื่อเป็นรายได้แก่ครัวเรือน ควบคู่ไปกับการทำงานบ้าน ดูแลทุกอย่างในครอบครัว ทั้งอาหารการกิน เด็ก คนชรา ซึ่งถือเป็นงานในความรับผิดชอบเบื้องต้นที่สำคัญที่สุดของผู้หญิง ผู้หญิงยังมีหน้าที่ในการนำกุ้งหอยปูปลาที่จับได้ไปก้นดแลคนมีเงินในชุมชน เพื่อหักใช้หนี้หรือขอกู้ยืมเงินก้อนใหม่ไปซื้อสิ่งของที่จำเป็น รวมถึงการทำหน้าที่จ่ายเงินให้สามีตามที่สามีต้องการ ผู้หญิงมีองค์ความรู้ในการถนอมอาหารไว้ เพื่อป้องกันการขาดแคลนในฤดูมรสุม สำหรับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมนั้น โดยเฉพาะกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และ

พื้นฟูสัตว์น้ำนั้น ผู้หญิงกับผู้ชายมีบทบาทร่วมกัน และหลายชุมชนผู้หญิงมีความก้าวหน้ากว่าผู้ชาย อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้ ยังพบว่า บทบาทของผู้หญิงมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปจากหน้าที่ดั้งเดิมไปสู่เส้นทางการทำงานในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น บทบาทแม่บ้านจึงตกแก่ผู้หญิงที่สูงอายุมากกว่า

ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ (2550) ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมมลายู หลังจากเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ภาคใต้ ในช่วงทศวรรษ 2540 ในพื้นที่ที่เคยทำการศึกษาไว้ในทศวรรษที่ 20 พบว่า ตามหลักศาสนาอิสลาม สามีนี้อาจอุปการะการดำรงชีวิตให้ครบ เช่น ควรมีคนใช้ แต่สามีก็ไม่ได้หาจนครบ ผู้หญิงควรอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน แต่ในความเป็นจริง ผู้หญิงมลายูออกไปทำกิจกรรมนอกบ้านมาก โดยเฉพาะการไปค้าขายที่ตลาดนัด ทั้งที่ไปกับสามีและไปลำพัง โดยมีเหตุผลเรื่องของการขายหน้าที่จะอยู่ที่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน การไปทำงานนอกบ้านถือว่ามีเกียรติ และยังพบอีกว่า เหตุผลของการออกไปหารายได้เพิ่มเติม นั้น เชื่อมโยงกับหลักเกณฑ์ทางศาสนาในการแบ่งสมบัติด้วยว่า การไปหารายได้เช่นนี้ ทำให้ตนมีเงินพิเศษเป็นของตนเอง เวลาห่าจะได้มีสิทธิ์แบ่งสมบัติ เพราะมีส่วนช่วยในการหาเงิน รวมทั้งเชื่อมโยงกับการทำหน้าที่ของผู้หญิงที่ต้องรับผิดชอบการเงินของครอบครัว ไม่ว่าจะไม่มีเงินพอใช้หรือไม่ ผู้หญิงรู้สึกเป็นความรับผิดชอบที่จะดูแลให้ครอบครัวอยู่ดีมีสุข พอกินพอใช้ เพราะฉะนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยาจึงไม่ได้เป็นไปตามหลักการศาสนาแล้ว ๆ

เต็งเม็ง อย่างลือชัย (2550) ศึกษาเรื่องบทบาทหญิงชายในการพัฒนาเศรษฐกิจของชนเผ่าม้ง จากมุมมองของผู้ชายม้ง : กรณีศึกษาหมู่บ้านวังเฮือ เมืองทุลคม แขวงเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบว่า ชุมชนม้งที่วังเฮือ มีรากฐานทางสังคมที่เป็นระบบชายเป็นใหญ่ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของฝ่ายชายเหนือฝ่ายหญิง การผลิตแบบดั้งเดิมเป็นการผลิตในไร่ ผู้หญิงและผู้ชายมีส่วนร่วมและมีบทบาทสำคัญในกระบวนการผลิต แต่การผลิตสมัยใหม่เป็นการผลิตระบบทำนาข้าว ซึ่งต้องใช้เครื่องจักรในการทำงาน ต้องใช้แรงงานผู้ชายเป็นหลัก ผู้ชายกลายเป็นผู้มีบทบาทสำคัญกว่าผู้หญิง ส่วนผู้หญิงเป็นผู้มีบทบาทในการทำงานที่ใช้แรงงานและงานที่ใช้ความรู้พื้นบ้านและนำผลิตภัณฑ์เข้าสู่ตลาดมากกว่าผู้ชาย เป็นการแบ่งบทบาทหน้าที่ตามความถนัด

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปได้ว่า บทบาทหญิงชายหรือการแบ่งบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงและผู้ชาย ทั้งงานในบ้านและงานนอกบ้าน ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายส่วน ทั้งปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ ศาสนา วัฒนธรรม รวมทั้งองค์ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ของผู้หญิงและผู้ชาย ผู้วิจัยนำมากำหนดเป็นกรอบในการศึกษาบทบาทหญิงชายมุสลิมในหมู่บ้านจะรังตาง

อันได้แก่ 1) การแบ่งงานภายในบ้าน 2) การแบ่งงานทำในคูซง 3) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และ 4) การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรคูซง

2. งานศึกษาเกี่ยวกับคูซง

2.1 ความหมาย

มะอิซอ โชมะคะ และคณะ (2553 : 168) ศึกษาเรื่องเล่าจากเชิงเขาบูโด ได้ให้ความหมายของคูซงว่า หมายถึง สวนที่มีการปลูกพืชร่วมกันหลากหลายชนิด มีระบบการจัดการที่น่าสนใจคือ ไม่มีการแบ่งกรรมสิทธิ์ที่ดินถือครอง หากแต่จะจัดการผลผลิตร่วมกันในหมู่เครือญาติ และสายตระกูล เดิมคูซงมีมากริมแม่น้ำสายบุรี

2.2 จุดกำเนิดของคูซง

รัชฎะ วัฒนศักดิ์ (ม.ป.ป : 10-11) ศึกษาเรื่อง สวนคูซง : ระบบเกษตรยั่งยืนในภูมิเนลลุ่มน้ำสายบุรี พบว่า การกำเนิดของคูซงมีหลายนัยยะ เช่น คูซงบ้านกาลอ อำเภอรามัน จังหวัดยะลา เกิดจากชาวบ้านเลี้ยงควายบนภูเขา ทิ้งเมล็ดผลไม้ไว้ตามเส้นทางเลี้ยงควาย และเจริญเติบโตอยู่ที่ดิน จนกลายเป็นคูซง คูซงที่อำเภอยะหา เกิดจากคนเดินทางและแวะพักระหว่างทางไปกลับเมืองยะลาและเมืองยะหา ทิ้งเมล็ดไม้ที่นำติดตัวไปและทิ้งเมล็ดไว้ระหว่างทาง เมื่อเมล็ดงอกงาม เติบโตขึ้นกลายเป็นคูซง และคูซงที่บ้านกะลาพอ อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี เกิดจากการที่ชาวบ้านบุกเบิกถางป่าทึบเพื่อใช้พื้นที่ทำมาหากิน และใช้ประโยชน์ร่วมกัน เว้นต้นไม้ใหญ่ไว้ ปลูกไม้ใช้สอยหรือผลไม้เพิ่มเติม จนกลายเป็นคูซง

2.3 ประเภทของคูซง

มะอิซอ โชมะคะ และคณะ (2553 : 169-173) กล่าวถึง คูซงที่บ้านโตนด อำเภอ รือเสาะ จังหวัดนราธิวาส ว่า คูซงมี 2 ประเภทคือ คูซงบนเขา และคูซงริมแม่น้ำ เช่นเดียวกับ รัชฎะ วัฒนศักดิ์ (ม.ป.ป : 12-13) ศึกษาเรื่อง สวนคูซง : ระบบเกษตรยั่งยืนในภูมิเนลลุ่มน้ำสายบุรี ได้แบ่ง คูซงมี 2 ประเภทคือ คูซงพรุ และคูซงริมแม่น้ำ

2.4 องค์ประกอบพืชในคูซง

มะอิซอ โชมะคะ และคณะ (2553 : 168) กล่าวถึง พืชในคูซงว่า มีต้นไม้เนื้อแข็ง เช่น ตะเคียนทราย ตะแบก หลุมพอ ไม้ผลพื้นบ้าน เช่น ทุเรียน เงาะ ลูก (ลักษณะคล้ายลองกอง มีรสชาติหวานหอมและมีเมล็ดในใหญ่ เนื้อบางกว่าลองกอง, ผู้วิจัย) ในฤดูกาลผลไม้ จะมีพวกสัตว์ นานาชนิดเข้ามาหาอาหาร เช่น เสือ หมี แรด ละมั่ง เลียงผา ส่วนสัตว์ที่อยู่ประจำ เช่น หมูป่า กระรอก เม่น นกเงือก

รัชฎะ วัฒนศักดิ์ (ม.ป.ป : 12-13) ศึกษาองค์ประกอบของพืชในคูดงว่า คูดงโตะคูดง บ้านน้ำดำ ตำบลปาก อำเภอยางแวง จังหวัดยะลา มีองค์ประกอบของพืช 3 ชั้นคือ 1) ไม้ชั้นล่าง ได้แก่ สมุนไพรและผักต่าง ๆ เช่น ตีนเป็ดน้ำ จิก หวาย ชุมแสง ปูกมะพร้าววนกลุ่ม พ้อ บอน เขียวตาไก่ 2) ไม้ชั้นกลางๆ ได้แก่ มังคุด ลางสาด ส้มแขก พรวน (เงาะพื้นบ้าน, ผู้วิจัย) เนียงดำเสามะปริง มะปราง ละไมมะไฟ เป็นต้น และ 3) ไม้ชั้นบน ได้แก่ ทุเรียน หยี สะตอ เหยียง และต้นก่อ เป็นต้น

2.5 การจัดการคูดง

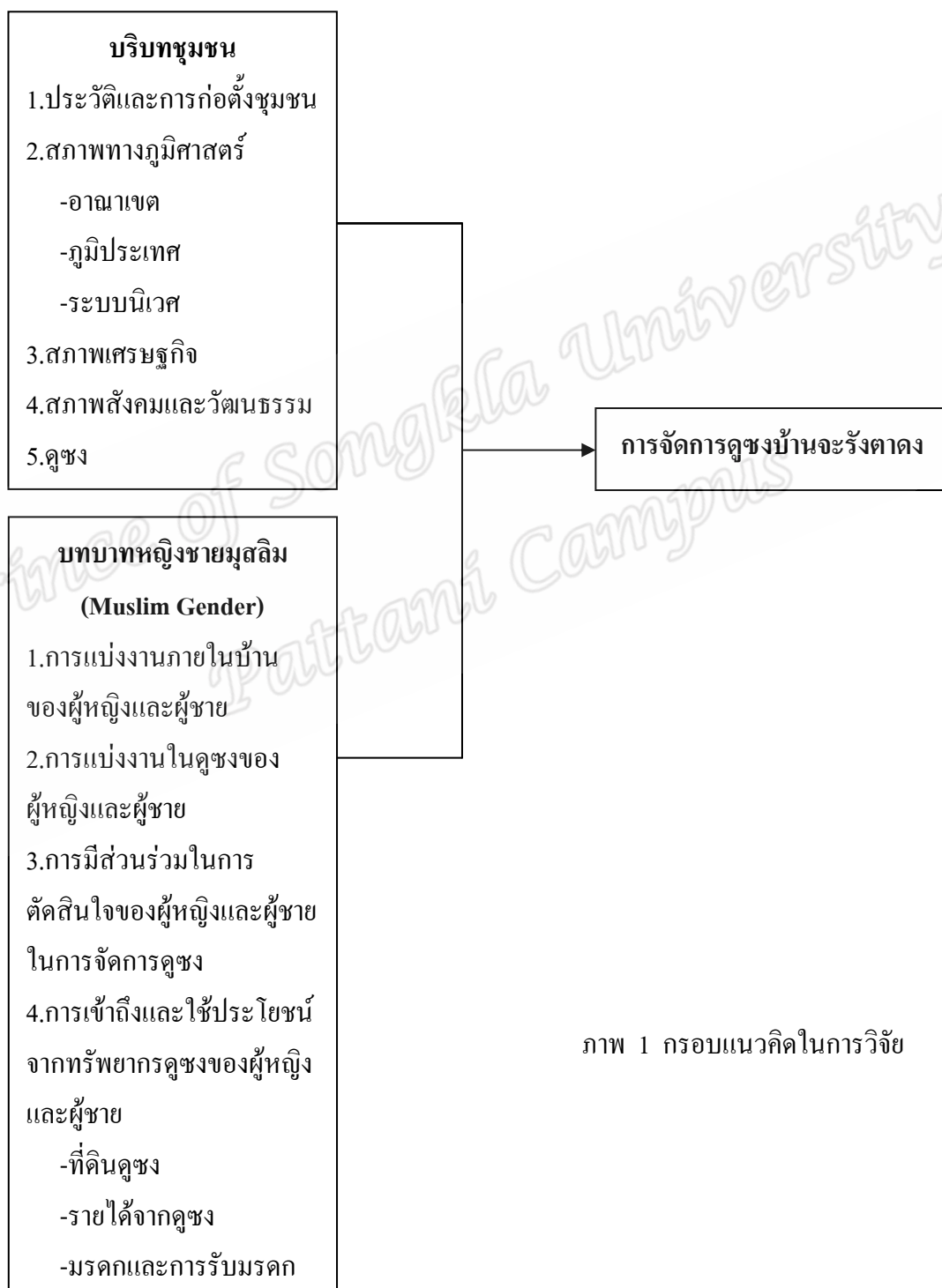
รัชฎะ วัฒนศักดิ์ (ม.ป.ป : 12-13) ศึกษา การจัดการคูดงในเขตลุ่มน้ำสาบบุรี กล่าวว่าการจัดการคูดง บำรุงรักษา ไม่มีความซับซ้อน เพราะในคูดงมีพืชพันธุ์ที่ทำให้พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่ต้องใส่ปุ๋ยหรือบำรุงรักษาเหมือนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เจ้าของสวนจะดูแลสวนเป็นครั้งคราว ไม่ต้องทำทุกวัน อาจต้องดูแลเป็นพิเศษช่วงที่ผลไม้สุก เช่น กล้วย กล้วยน้ำว้า ไม้ให้รกเกินไป ส่วนการจัดการผลผลิตจากคูดง เป็นการจัดการร่วมกันในครอบครัว หรือเครือญาติ เช่น กรณีการจัดการคูดงโตะคูดง บ้านน้ำดำ ตำบลปาก อำเภอยางแวง จังหวัดปัตตานี มีเจ้าของครอบครองร่วมกัน 2 คนซึ่งเป็นพี่น้องกัน หน้าทุเรียนใกล้สุก มีการผลัดเวรสวนไม้ใกล้ต้นทุเรียนเมื่อทุเรียนสุก ก็จะแบ่งสลับกันมาเก็บทุเรียนคนละวัน นำผลทุเรียนสุกไปกิน ไปขายตามที่ตนเองเก็บได้ในวันนั้น หรือกรณีการจัดการคูดงที่บ้านกือเม็ง ตำบลอาซ่อง อำเภอรามัน จังหวัดยะลา พบว่า มีการแบ่งการใช้ประโยชน์ออกเป็น 3 ส่วนคือ แม่ยาย พี่ภรรยา และอีกส่วนของภรรยาและสามี โดยแม่ยายเป็นคนจัดการแบ่งว่า ต้นทุเรียนต้นไหน เป็นของใคร เมื่อทุเรียนต้นไหนสุก หล่นแม่ยายจะแบ่งผลทุเรียนตามที่ตกลงกันได้

งานศึกษาเกี่ยวกับคูดง มีน้อยมาก ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปเกี่ยวกับคูดงได้ว่า เป็นระบบเกษตรที่มีการสร้างขึ้นตามลักษณะเฉพาะของภูมิเนวศของท้องถิ่น มีองค์ประกอบของพืชพันธุ์ที่หลากหลาย และมีระบบการจัดการที่น่าสนใจ ทั้งในแง่ของการจัดการร่วมกัน ทั้งในส่วนการดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์ ซึ่งมีการแบ่งปันกันตามข้อตกลงของครอบครัวหรือเครือญาติ โดยผู้วิจัย นำผลการศึกษานี้ไปปรับใช้เป็นแนวทางในการศึกษาคูดงในบ้านจะรังตาดง กรอบแนวคิดในการศึกษา และประกอบการอภิปรายผลต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษา บทบาทหญิงชายมุสลิมในการจัดการคูดงบ้านจะรังตาดง ครั้งนี้ จะศึกษาว่า บริบทของชุมชน ได้แก่ การก่อตั้งชุมชน สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทางเศรษฐกิจ และ

สภาพสังคมและวัฒนธรรม บทบาทหญิงชายหรือการแบ่งงานระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย ด้านกิจกรรมภายในบ้านและกิจกรรมในชุมชน การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของผู้หญิงและผู้ชาย รวมถึงการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ได้แก่ ที่ดิน รายได้ มรดกและการรับมรดก เป็นอย่างไร ดังปรากฏในภาพ 1

ภาพ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย